

חפשו את פסקת ההתגברות אצל הרב קוק

שאול אריאלי, הארץ, 14 במאי 2018

<https://www.haaretz.co.il/opinions/.premium-1.6078594>

תוספת פסקת ההתגברות לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו אינה עומדת לבדה. הוספת המנגנון המאפשר לכנסת לחוקק מחדש חוק "עוקף בג"ץ", הגובר על חוק היסוד, ובכך למעשה מבטל את פסיקת בג"ץ, היא אבן משמעותית בפסיפס החברתי-משפטי-מדיני הנארג זה שנים על פי משנתם הלאומנית ואנטי-דמוקרטית של חברי "הבית היהודי". מעבר למגלומניה ולכוחניות המאפיינים את ראשי המפלגה, השרים נפתלי בנט ואיילת שקד, הרי שמהלך חקיקתי זה שואב את השארתו מאידאולוגיה ששורשיה בני מאה שנה, במשנתו של הרב יצחק אברהם הכהן קוק (הראי"ה), וביתר שאת, במשנת בנו, צבי יהודה קוק (הרצי"ה), אביו הרוחני של "גוש אמונים" לדורותיו.

מבט מעבר לכתפי בנט ושקד, אל ירכתי ההיסטוריה של הציונות המודרנית, יוכל להבהיר ולהזכיר מאין אלו באים ולאן הם רוצים להוביל. להבין את מה שנתפש בעיניהם כמהלך דטרמיניסטי שבו אנו נתונים, כפי שכתב הראי"ה על הצהרת בלפור: "אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו... כל בעל נפש, שיש בו יכולת לחדור ולהתבונן במה שמצוי מעבר לתופעה החיצונית הנראית לעין, יודע שיד ד' נראית מנהיגה את ההיסטוריה ועתידה להוביל את התהליך הזה אל השלמתו."

התנועה הלאומית של העם היהודי, הציונות, בדרישתה להגדרה עצמית בטריטוריה (א"י), החזירה לעם היהודי את הצורך בקיומה של מערכת פוליטית הקשורה בהפעלת כוח. ראשיה, הרצל, ויצמן, בן-גוריון, ז'בוטינסקי ואחרים, סברו כי הפעלת כוח כלפי חוץ מחייבת אמונה בצדקת הדרך ובמוסריותה הנקבעות, תחת הנחת השוויון בין העמים והמדינות, על פי עקרונות אוניברסליים וכללים בינלאומיים מוסכמים.

הפעלת כוח שלטוני כלפי פנים חייבת להתבסס על החזון הציוני של מדינה דמוקרטית של העם היהודי המקיימת שוויון לכל תושביה. המשקל וההכרה שניתנו לרבגוניות באידיאולוגיות שהתרוצצו במחנה היהודי מנעו את חיבורה של חוקה למדינת ישראל בעת הקמתה, אך חוקיה נתבעו על ידי בית המשפט העליון לעמוד ברוח מגילת העצמאות, ומאז 1992 במסגרת חוקי היסוד. כלומר,

הלאומיות הציונית, כמו כל לאומיות אחרת, ביקשה לחזק את ההיבט הקולקטיבי של הפרט היהודי, אך לא על חשבון ערכיו וזכויותיו האינדיבידואלים, ומבלי להגביל את אישיותו הייחודית והערכים המרכיבים אותה.

אנשי הציונות הדתית לדורותיהם פנו לכיוון אחר, והכניסו את הלאומיות והטריטוריאליזם לדת היהודית ובכך הפכו אותה, באופן טבעי ומובנה, תחת הנחת "העם הנבחר", לציונות לאומנית ומשיחית. כדברי פרופ' משה הלברטל: "תנועת גוש אמונים היא הצינור שהעביר את ביב השופכין האירופאי - לאומנות, ראייה אורגנית של האומה - ללב ליבה של היהדות". גישה הרואה את ערכי הלאום כעולים על ערכי אנוש אחרים, כמו אלה השייכים לפרט, ואשר נמצאים בעימות עמם. חסידים אלו שלמים עם הגישה הלאומנית, המפרידה בין העם היהודי לבין אחרים על בסיס אי-שוויוני ואף בין פרטים בעם היהודי שאינם מזדהים עם תפישה זו.

בבסיס תפישת העולם הלאומנית עומדת ההנחה, שכל מערכת יחסים היא מאבק כוח. וכך גם בהתייחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני. הסכסוך הוא "משחק סכום אפס", ויש להכניע את האחר הפלסטיני. ישנה תביעה לשלילת ההכרה בלאומיותו ובזכותו להגדרה עצמית בארץ ישראל כמו גם תביעה לקבלת הנרטיב הלאומני-יהודי, שעיקרו מתבטא בטענה ש"זכותו של העם היהודי על ארץ ישראל כולה מוחלטת". מטרת תפישה זו להוכיח עליונות על האחר, וכך גם הניסיון להכתיב הסכם כניעה כמו "תוכנית ההרגעה" של "הבית היהודי" או "תוכנית ההכרעה" של "האיחוד הלאומי". כל גישה אחרת תיחשב בעיניהם כחולשה, כ"הסכם מינכן", כתמימה, ש"לא מכירה באמת את הערבים", כמזמינה דרישות חדשות מצד הפלסטינים: "מה שתיתן להם - לא יספיק".

לעומתם, מפלגות אחרות ובעיקר ארגוני זכויות אדם ושלום בישראל פועלים להציג חלופה לממשלה הנוכחית ולמדיניותה כלפי הסכסוך. כבר לפני 80 שנה היטיב הנס כהן, מחשובי חוקרי הלאומיות, להעמיד חלופה לגישה הרואה בכוח בסכסוך את חזות הכל. כהן העריך, כי ליישוב היהודי יש רק שתי דרכים להתמודדות עם הסכסוך: "או לדכא את הערבים ולהכניעם על ידי הפעלה מתמשכת של כוח צבאי מן הסוג הגרוע ביותר, או לנסות לעשות ככל שניתן כדי למצוא נתיבות אל הערבים ולשנות לחלוטין את פני הציונות, וזאת על בסיס ערכים כמו פציפיזם, אנטי-אימפריאליזם ודמוקרטיה". אלה,

סבר כהן, הם תמצית רוח היהדות האמיתית. מפלגות שונות וארגוני השלום משוכנעים כי היום, יותר מאי פעם, חובה עלינו לאמץ את הגישה האלטרנטיבית.

אנשי "הבית היהודי" דוחים כל אלטרנטיבה כי הם רואים בעצמם נבחרים על ידי הגבורה בכדי להוביל את "העם הנבחר", כפי שח"כ בצלאל סמוטריץ' כתב במאמר תחת הכותרת "מגיע לנו יותר": "ראוי שהמדינה תשקיע יותר תקציבים בחינוך של הציונות הדתית. מדוע? מפני שעל בניה הוטלה המשימה - להנהיג את עם ישראל". הנהגה זו, שמובטחת להם באמונתם, אינה פרי בחירות דמוקרטיות אלא משום שרק בידי "אנשי שלומנו" מצויה היכולת לפענח את רצון האלוהים ואת מהלך ההיסטוריה.

חסידים אלו מאמינים וטוענים כי רק בידם היכולת להבין את המציאות המדינית ולגלות לעם ישראל כי היא נושאת בשורה משיחית. שכל הפוליטיקה של מטה מונהגת על זו של מעלה, ושיש כאלו שהינם "חמורו של משיח" גם בלי ידיעתם. כך הסביר הרב קוק ב-1917 באסיפה פומבית בלונדון את תפקידה של בריטניה בהצהרת בלפור: "לא באתי להודות למלכות בריטניה, אלא לברך אותה על שהקב"ה בחר בה להיות השליח להגשים הבטחתו שנחזור לארץ ישראל". כך הסביר סמוטריץ' לאחרונה את החלטת החלוקה: "החלטת האו"ם היא הביטוי לרצון האלוקי והדרך שדרכה הוא בחר לממש אותה בדורנו". ואין זה מן הנמנע כי כך הם רואים את "הצהרת טראמפ", בהכרה בירושלים כבירת ישראל ובהעברת השגרירות האמריקאית אליה.

חסידים אלו מכריזים על בכורתה של היהדות על פני הדמוקרטיה. "הייתי אומר שכיום לדמוקרטיה הישראלית יש תפקיד אחד מרכזי והוא להיעלם מהשטח... הדמוקרטיה הישראלית סיימה את תפקידה, והיא חייבת להתפרק ולהתכופף בפני היהדות", פסק ב-2012 בני קצובר, ממנהיגי "גוש אמונים". לפיכך אנו עדים בשנים האחרונות לקו שמובילים בנט, שקד, אריאל, יוגב, סמוטריץ' ואחרים שעיקריו החלשת האופוזיציה, האלטרנטיבה, הפיקוח והבקרה על הכנסת והממשלה.

קצרה היריעה מלציין את כלל ההשמצות וההסתות כנגד בית המשפט העליון וכנגד תנועות וארגונים של החברה האזרחית שמבטאים קו זה. נסתפק בציון דבריה של שקד: "בג"ץ רמס את הרשות המחוקקת", אחרי שבג"ץ פסל את התיקון לחוק ההסתננות, והחרה החזיק אחריה יוגב: "התערבות בג"ץ היא פגיעה חמורה בעקרון הפרדת הרשויות ובדמוקרטיה בישראל". נוסף את "חוק הלאום",

שדורש להוסיף במפורש את עקרונות המשפט העברי אל תוך מקורות המשפט, במובחן מ"עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל", ואת חוק העמותות והחקיקה מוכוונת ארגונים מסוימים כמו "חוק V15 לא נשכח את הגבלת קבלתם של מתנדבי שירות לאומי לארגונים מסוימים בלבד, במסגרת התיקון לחוק השירות הלאומי. לאחרונה, תפישתה את מהות הדמוקרטיה ואת תפקידה הציבורי הוביל את שרת המשפטים לראות כמיותר גם את הנוהג להזמין נציג אופוזיציה לוועדה למינוי שופטים.

לאן אלו רוצים להוביל בשם עצמם? אנשי הציונות הדתית-לאומית סבורים כי "אין קיבוץ גלויות, תקומת המדינה וביטחונה אלא נדבכים ראשונים (...). לפנינו עוד יעדים כבירים שהם חלק אינטגרלי של הציונות, ובראשם: הקמת 'ממלכת כוהנים וגוי קדוש', השבת שכינה לציון, כינון ממלכת בית דוד ובניין בית המקדש – כנקודת מפתח לתיקון עולם במלכות ש-די – "כפי שכתב ב-2008 ח"כ לשעבר חנן פורת, תלמידו של הרב צבי יהודה קוק ומראשי ומייסדי גוש אמונים.

הרצל היה הראשון בציונות המודרנית להבחין באיום הפוטנציאלי שנובע ממעורבות הדת בפוליטיקה, עוד בטרם התגבשה משנתו של הרב קוק, ובמדינת היהודים הזהיר: "האם תהיה לנו תיאוקרטיה? לא! האמונה אכן מלכדת אותנו, ואילו המדע עושה אותנו חופשיים. על כן לא ניתן כלל למגמות תיאוקרטיות של אנשי הדת שלנו להרים את הראש... אל להם להתערב בענייני המדינה - עם כל הערכתה כלפיהם - פן יביאו עליה קשיים מבית ומבחוץ."

ראשון להזהיר מפני ההקצנה שהוביל הרצי"ה במשנת אביו היה ישעיהו ליבוביץ, שטען כי "משנתו המשיחית של הרצי"ה תגרום למעבר מן האנושיות דרך הלאומיות אל החייתיות ותהפוך את 'עם ה' ל'עם הארץ'". יצחק רבין בכהונתו הראשונה קרא להילחם בחסידי הרצי"ה, אשר הולידו ב-1974 את גוש אמונים ואמר: "מעטים המקרים בתולדות היהדות, שחבורה פרועה שכזאת נוטלת לעצמה מנדט בשם שמים... הכל במסווה מאוס של אהבת ארץ ישראל, ופורצת אל הרחובות בגסות רוח להטיל אימה וטרור". ובהמשך: "בגוש אמונים ראיתי תופעה חמורה ביותר - סרטן בגופה של הדמוקרטיה הישראלית. נגד תפישתם הבסיסית, הנוגדת את בסיסה הדמוקרטי של ישראל, היה הכרח להיאבק מאבק אידאי, החושף את המשמעות האמתית של עמדות הגוש ודרכי פעולתו."

פסקת ההתגברות אינה התחלה ולצערנו אינה סוף. אך היא דגל שחור שמתנופף מעל עתידה של הדמוקרטיה בישראל. הכר הפורה שמעניק נתניהו בממשלתו למשנה לאומנית ומשיחית זו, מאפשר לגרור את החברה האדישה בישראל הרחק מאוד מהחזון הציוני של אבות ומייסדי המדינה.